

רודפי צדק: מחקרים בפשיעה ואכיפת חוק בישראל

עורכים: לוי עדן, אראלה שדמי וישראל קים (2004)
תל אביב: מכללת בית ברל וצ'ריקובר (534 עמודים)

אורי תימור

בשנים האחרונות התברכנו בשני ספרי תיאוריה ומחקר המציגים מפירותיו של המחקר הקרימינולוגי התיאורטי והאמפירי הנערך בישראל.¹ הספר החדש **רודפי צדק: מחקרים בפשיעה ואכיפת חוק בישראל** הינו צעד נוסף בכיוון זה.

הספר גדוש מאמרים רבים במגוון רחב של נושאים, חלקם בתחומים שטרם זכו בארץ בהתייחסות מחקרית הולמת, כגון רצח על ידי בני נוער, הימורים, אלימות ביורוקרטית ועוד. גם ברשימת הכותבים יש חידוש מרענן שכן היא מצביעה על תוספת נכבדה של חוקרים צעירים ומיומנים המרחיבים את תחומי המחקר והידע בתחומים כגון אפיוני הפשיעה בארץ, אמצעי ההתמודדות עימה, אפיוני הגופים המופקדים על אכיפת החוק, היחס אל הקורבנות ואופי הטיפול בהם ועוד. ההתרחבות במחקר הקרימינולוגי בארץ, ואולי גם בעניין הכללי בתחום, באה לידי ביטוי לא רק בעלייה גדולה במספרם של בעלי התארים השני והשלישי החדשים, אלא גם במספר ההולך וגדל של סטודנטים שבחרים בשנים האחרונות בלימודי קרימינולוגיה באוניברסיטות ובמכללות (יותר מאלף מדי שנה). במקביל ניכר גם שיפור ברמות ההשכלה והידע של אלה העוסקים בתחומים השונים של אכיפת חוק ותקון.

לפני שאתייחס למאמרים השונים בספר, אני חייב להעיר על העריכה הלשונית הכושלת או אולי חוסר העריכה של הספר. הספר גדוש במגוון רחב של שגיאות, החל בשגיאות כתיב ופיסוק, כולל שגיאה בשם הספר באנגלית (**Law Enforment** במקום **Law Enforcement**) ובאיות שם המחבר של אחד המאמרים (ע' 241 – גולדפרד במקום גולדפרב), וכלה בשגיאות היגיון (ע' 504 – "...היבטים רבים בתהליך דומים לשיטות ולגישות טיפול..."). לעיתים השגיאות מעוותות לחלוטין תכנים במאמרים (לדוגמה: "דו"ח ועדת החקירה הפרלמנטרית בישראל לבדיקת רצח נשים בידי בן זוגן ברשות חברות הכנסת ליבנת ודיין מצא..." [ע' 144] – האם

1. אדד, מ' וולף, י' (2002). **עבריינות וסטייה חברתית – תיאוריה ויישום**. רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן; חובב, מ', סבה, ל' ואמיר, מ' (2003). **מגמות בקרימינולוגיה: תיאוריה, מדיניות ויישום**. ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים.

חברות הכנסת הנ"ל נותנות היתר לרצח נשים? האם לכל הנרצחות יש בן זוג משותף אחד? וכן "במאמר זה הוצגו ההוראות והפקודות של משטרת ישראל לגבי פתיחת **חיקויים בשוליים** וסגירתם..." [ע' 56 – מה זה?]. עורכי הספר מתכוונים להציג "תמונה אפשרית אחת [?] של סטייה חברתית ומערכת האכיפה בישראל" (כך בע' 12). הצגה כזו, ברמה אקדמית מקובלת וסבירה, אמורה לשמש סטודנטים ובעלי עניין נוספים לצורך לימוד, הרחבת ידע והעמקתו. ריבוי שגיאות לשון והיגיון עלול לא רק לחבל במטרות אלה, אלא אף לעודד רשלנות מחשבתית ושטחיות.

המאמרים השונים בספר עוסקים כאמור במגוון נושאים, המקובצים בחמישה שערים על פי המכנים המשותפים להם: אכיפה ושוויון; אלימות ומגדר; מוסדות וביורוקרטיה; משטרה וקהילה; ופשיעה, מניעה ושיקום. למעשה, שליש מהמאמרים בספר עוסקים בהיבטים שונים של פעילות המשטרה. מעניין אם למגמה זו יש קשר להתגברות התפיסות האכיפתיות וההרתעתיות על חשבון תפיסות טיפוליות-שיקומיות.

המאמר הפותח, של לוי עדן ומאיר חובב, עוסק במדיניות המשטרה בנוגע להעמדת בני נוער למשפט. המחברים מציגים את הוראות המשטרה לגבי פתיחת תיקים פליליים לבני נוער ולגבי סגירתם, ובודקים – על סמך 6 מחקרים ודו"ח מבקר המדינה – את מידת יישומן של הוראות אלה ואת מידת יעילותן במניעת עבריינות חוזרת. המחקרים מצביעים על ליקויים ביישום ההוראות, ואינם מגיעים לכלל מסקנה ברורה לגבי יעילותה של מדיניות אי-התביעה וסגירת התיקים במניעת עבריינות חוזרת של קטינים. המחברים ממליצים למשטרה, בין היתר, לקבוע מדיניות ברורה ולפרסמה כהוראה אחת, כדי למנוע ליקויים ביישום ההוראות וכדי להטמיע את המדיניות בקרב אנשי המשטרה המטפלים בעבריינות נוער. אכן, בשל חשיבות הנושא היה נכון לפתוח את הקובץ במאמר זה, שכן טיפול נכון של המשטרה בנוער עברייני עשוי לצמצם את האוכלוסייה המבוגרת של העבריינים בעתיד.

מאמרו של מנחם הורוויץ (מס' 2) עוסק במדיניות הנכונה לגבי עברייני מין לאחר שחרורם ממאסר. לנוכח המספר הזעום של מחקרי הערכה שעסקו בהשפעות של יידוע הציבור על עברייני מין משוחררים, המחבר ממליץ ללמוד מנסיוןן של מדינות אחרות, לשמור על איזון נכון בין זכות החברה להגן על עצמה לבין זכות העברייני לשיקום, ולהימנע מחקיקה פופוליסטית (שחברי כנסת מסוימים מנסים לקדם). עיקרון חשוב זה של לימוד מנסיוןן של מדינות אחרות, שהמחבר ממליץ עליו, היה ראוי שינחה אותנו בתחומים נוספים.

מאמרם של מרדכי ירושלמי ושירה בר יוסף-ירושלמי (מס' 11) מציג דוגמה לחוסר לימוד מנסיוןן של אחרים. המאמר מבקר את התוכנית להפרטת בתי סוהר בארץ (אשר התקבלה בינתיים כחוק על ידי הכנסת). המחברים בודקים את המסקנות מהפרטות בתי סוהר בארצות הברית, תוך שהם מסתמכים בעיקר על כתבות בעיתונות. להערכתם, הפרטת בתי סוהר בארץ תניב אולי תועלת כלכלית לזכיינים, אך לא תחסוך הוצאות למדינה. במקביל היא תפגע בזכויותיהם של האסירים ותרחיב את ממדי הכליאה. במקום הפרטה, המחברים מציעים לגבש מדיניות חברתית מניעתית, שתכלול טיפול מטפח באזורי מצוקה, הקמת מוסדות טיפול

לאלימים במשפחה ולעברייני מין, פיתוח מסגרות מסובסדות לשיקום אסירים וכולי. אלה, לדעתם, יצמצמו בהדרגה את ממדי הכליאה, וממילא לא יהיה עוד צורך בהוספת בתי כלא פרטיים. חבל שהמאמר אינו מתבסס על הספרות המחקרית הרבה העוסקת בנושא זה.²

מאמרו של השופט טלגם ז"ל (מס' 3) קשור ישירות לאחת מיוזמותיו – פיתוח מצגת ענישה אשר תסייע לשופט המתלבט לגבי העונש המתאים לנאשם, ותצמצם בכך את פערי הענישה בין שופטים שונים. המאמר עומד על הסיבות לפערים בענישה, ומציג את הפוטנציאל לצמצום פערים אלה הגלום בשימוש בתוכנות מחשב. מצגת הענישה פרי יוזמתו של המחבר, שמתוארת במאמר, אמורה לאפשר לשופטים לעיין בגזרי דין שהוטלו בגין עברות שונות על פי שלוש אמות מידה: רמת המועדות של הנאשם, חומרת מעשהו ומטרתו של השופט בגזירת העונש על הנאשם (גמול, הרתעה, שיקום וכולי). יש לקוות שפיתוחה של תוכנת המצגת יושלם בהקדם, ושהיא אכן תשמש שופטים לקביעת גזרי דין. אז יהיה ניתן גם להיווכח אם אכן יש בכוחה להביא לידי אחידות רבה יותר בענישה.

מאמרם של אריה רטנר וגדעון פישמן (מס' 4), שפורסם כבר על ידי אוניברסיטת חיפה כדו"ח מחקר, מספק עדות מבוססת לאי-השוויון בין יהודים וערבים במערכת המשפט בישראל, ולקניפוחם של הערבים במסגרתה. מחקר זה מתייחד בהתייחסות למספר רב של משתני רקע ובהתבססות על מדגם נבדקים גדול מאוד (43,644). הממצאים מצביעים על פערים בין יהודים וערבים בשלושה שלבים של קבלת החלטות – לגבי סגירת תיקים, לגבי הרשעות ולגבי הטלת עונשי מאסר, והפערים הם תמיד לרעת הערבים. לדעתי, חשוב להביא מידע זה לידיעתם של שופטים רבים ככל האפשר, אולי באמצעות פרסומו בכתב עת הנקרא על ידי שופטים. או אז תהיה לו אולי השפעה מעשית מסוימת על פסיקותיהם.

אורית קמיר חורגת במאמרה (מס' 5) הן ממסגרת הנושאים מתחום הקרימינולוגיה הקלאסית והן ממסגרת הכלים המשמשים את שאר הכותבים, העושים שימוש מבוקר בעיקר בתיאוריות ובניתוחים סוציולוגיים ופסיכולוגיים. היא מפליגה לשאלות בדבר הקשר שבין האומנות לבין המציאות החברתית, כגון השאלה אם האומנות מבנה מציאויות חברתיות ספציפיות דוגמת סובלנות וסלחנות ביחס להטרדה מאיימת של גברים כלפי נשים. לצורך זה היא משתמשת בדוגמות ממחוזות השירה והקולנוע. זו ללא ספק חריגה מעניינת ומרעננת, אך עולה כאן השאלה אם בספר המנסה להציג הסברים וניתוחים אובייקטיביים למגוון רחב של תופעות מתחום הסטייה החברתית יש מקום למאמר התרשמותי-סובייקטיבי הבוחר באופן בריני דוגמות המתאימות לטענותיו, ומתעלם במקביל מדוגמות רבות שאינן עולות בקנה אחד עימן ואשר ניתן להסיק מהן מסקנות הפוכות.

2. החוקר הבולט בנושא של הפרטת בתי סוהר הוא הישראלי לשעבר דוד שיחור מאוניברסיטת קליפורניה, שבין שלל פרסומיו בנושא ניתן למצוא את הספר המקיף:

Shichor, D. (1995). *Punishment for Profit: Public Prisons, Private Concerns*. Thousand Oaks, CA: Sage.

מאמרה של אפרת שהם (מס' 6) עוסק בדימוי של מערכת אכיפת החוק בעיני נשים מוכות, ובמידת האמון שלהן בה ובעיקר במשטרה. אף שהמשטרה שינתה במהלך עשר השנים האחרונות את מדיניותה בטיפול בתלונות של נשים, ועברה ממדיניות של ברורות למדיניות של אכיפה, מסתבר שנשים אלה חשות עדיין מידה מסוימת של אי-אמון כלפי השוטרים בשל השוני במכוונות ובציפיות של שני הצדדים. הנשים מעוניינות בעיקר בתמיכה ובאמפתיה, ואילו השוטרים מעוניינים בביצוע ההליכים החוקיים הקשורים לתלונה ולעברה. עניין זה של השוטרים עשוי להתפרש על ידי מתלוננות כחוסר עניין בתלונה ואפילו כעמידה לצד הבעל. החוקרת מציגה את האמצעים שהמשטרה נוקטת כדי לצמצם את הבעיות המתעוררות במפגשים בין נשים מוכות לבין המשטרה.

מאמרה המקיף של רבקה שקד (מס' 7) עוסק בחוק למניעת הטרדה מינית וביישומו בשירות המדינה. המחברת מציגה את קבלת החוק, הכולל בתוכו גם סנקציות פליליות, כצעד חיוני להתמודדות עם הטרדות כאלה, ומביעה תקווה שהנורמות המשפטיות והסטנדרטים הנוגעים בתרבות הארגונית, כפי שהם מצוינים בחוק, יתרמו להתמודדות יעילה יותר עם הטרדות מיניות לא רק בשירות המדינה, אלא בשירות הציבורי בכלל. המכנה המשותף לשני המאמרים האחרונים הוא ששניהם מעידים על שיפורים בטיפול הממסדי בקורבנות של אלימות והטרדה מינית.

שני מאמרים עוסקים בכוחן של ביורוקרטיות להכתיב דרכי טיפול, ושניהם מייצגים תפיסות ניאו-ליברליות שהולכות ומתפשטות, שעל פיהן כל מה שהממסד הציבורי הביורוקרטי עושה הינו שרירותי, לא-יעיל ולעיתים אפילו מזיק.

אבי גולדפרב (מס' 9) משתמש בכלים אנתרופולוגיים כדי לתאר בצורה חד-צדדית קיצונית כיצד מערכת ביורוקרטית פורמלית, חסרת ידע וכישורים בתחום הטיפול, הגיעה תוך עשור שנים לשליטה מונופוליסטית בקהילות הטיפוליות בארץ. מערכת זו גם חסמה, לדעתו, יוזמה של אנשי מקצוע בעלי ניסיון בתחום הטיפול להקים בארץ קהילה טיפולית. המאמר מציג בכירים במשרד הרווחה בצורה ביקורתית קיצונית כבליינים בזבזנים וכפוליטיקאים תאבי כוח.

תפיסה קיצונית דומה מוצגת במאמרה של אסתר הרצוג (מס' 10). גם היא מתארת מרכיבים במערכת הביורוקרטית של תחום הרווחה ככוחניים ואלימים, וכפועלים לעיתים בניגוד לאידיאולוגיה של הארגון עצמו. המאמר עוסק באופן ספציפי בהוצאת קטינים מחזקת הוריהם ומסירתם לאימוץ או השמתם במוסדות בניגוד לרצון ההורים. לדעת המחברת, תפקודם האלים של ממלאי התפקידים בארגון קשור למניעים אישיים, ארגוניים ופוליטיים, מחד גיסא, ומשקף חוסר רגישות לבעיותיה האמיתיות של אוכלוסייה חלשה ומקופחת והתעלמות מצרכים אמיתיים הן של ילדים והן של הוריהם, מאידך גיסא. ממסקנותיה הקיצוניות של הכותבת ניתן להסיק שקיימת כביכול קונספירציה שלטונית להוציא ילדים מחזקת הוריהם החלשים, כדי לזכות במשרות, בכסף ובכוח.

שבעה מאמרים עוסקים בהיבטים שונים של השיטור הקהילתי. לפי מאמרה של אראלה שדמי (מס' 8), השיטור הקהילתי הוא אומנם אסטרטגיה חדשה של שיטור המרחיבה את האחריות של הקהילה ושל ארגונים חברתיים

לא-פורמליים לפיקוח על הפשיעה, אך הפוטנציאל שלו מנוטרל במידה רבה ואינו בא לידי מימוש נרחב. לפי ניתוח, השיטור האכיפתי-הענישתי ממשיך לשלוט בכיפה. למעשה, אפשר לראות ברטוריקה של השיטור הקהילתי כיסוי או הצדקה לשימוש הכוחני ב"אגרוף הברזל" של השיטור האכיפתי-הענישתי.

היודה אלירם (מאמר מס' 12) חקר את עמדותיהם של אזרחים מארבעה יישובים שמופעל בהם שיטור קהילתי, בהתייחס לאמון שלהם במשטרה, לתפיסתם את המשטרה כנותנת מענה לצורכיהם, ולנכונותם לשתף פעולה עם המשטרה. ממצאי הסקר עולה שכמחצית הנחקרים מביעים רמת אמון נמוכה במשטרה, ושיותר ממחצית הנחקרים מעריכים שנוכחותה של המשטרה נמוכה או אינה קיימת כלל. ממצאים אלה מובילים אותו למסקנה שהשיטור הקהילתי אינו נתפס על ידי הציבור כעונה על צרכיו וציפיותיו. להערכת המחבר, כדי שהשיטור הקהילתי ייתפס על ידי הציבור כרלוונטי לצרכיו, על המשטרה לשנות את סדרי העדיפויות הייעודיים שלה ולכלול בהם את השיטור הקהילתי, שעד היום לא נתפס על ידיה כאסטרטגיה מובילה. במקביל עליה לנקוט כמה צעדים, כגון יצירת מחויבות פילוסופית וארגונית לשיטור קהילתי בכל הדרגים, ופרישה מותאמת של שוטרים בשכונות בהיקף שמותאם לצורכי השכונה.

משני מחקרים אלה, וממחקרים נוספים בספר, עולה שוב ושוב המסקנה שהמערכות הבירוקרטיות הפורמליות מנותקות במידה רבה מהמסגרות החברתיות הלא-פורמליות, ואינן מקדישות מידה מספקת של תשומת לב לצורכיהן ולבעיותיהן המיידיות והאמיתיות.

מאמרו של פנחס יחזקאלי (מס' 13) עוסק במערכת היחסים הבעייתית שבין שוטרים ועובדים סוציאליים. הבעייתיות נעוצה להערכתו בבסיסים האידיאולוגיים השונים של שני מקצועות אלה ובהבדלים בין שני הטיפוסים הארגוניים. לגבי הבסיס האידיאולוגי, בעוד מטרותיה של העבודה הסוציאלית הן טיפול בפרטים וקידום רווחתן של שכבות שונות באוכלוסייה, ייעודה של המשטרה הוא בעיקר לפעול לאכיפת החוק כדי לאפשר איכות חיים טובה. בהתייחס לטיפוס הארגוני, העבודה הסוציאלית הינה ארגון פרופסיונלי, ואילו המשטרה הינה ארגון בירוקרטי צבאי. אולם למרות ההבדלים הגדולים בין שני העיסוקים, יש ביניהם, לדעת המחבר, גם מכנים משותפים, ובשנים האחרונות חלה התקרבות מסוימת ביניהם בזכות עלייתו של נושא העבודה המערכתית לסדר היום הציבורי והתקרבותה של המשטרה לדפוס הארגון הפרופסיונלי. המחבר צופה שותפות בין שני העיסוקים האלה בעתיד.

ברם, מהמאמר לא ברור מדוע ההתמקצעות הפרופסיונלית של המשטרה אמורה להתפתח דווקא בכיוון העבודה הסוציאלית, ולא בכיוון טבעי וסביר יותר, קרי, הקרימינולוגיה. זו רלוונטית הרבה יותר לבסיס האידיאולוגי של פעילות המשטרה – אכיפת החוק ושיפור איכות החיים, ותחומי העניין שלה חופפים חלקים נרחבים מתחומי עבודתה של המשטרה. היות שבארץ טרם התפתחה פרופסיה קרימינולוגית בעלת משקל, שיתוף פעולה במחקר, בקביעת מדיניות וביישומה עשוי לקדם את איכותה של פעילות המשטרה ולבססה על פרופסיה בתחום הקרימינולוגיה.

יהושע כספי (מאמר מס' 14) סוקר את השינויים שחלו במבנה הארגוני של משטרת ישראל ב-18 השנים הראשונות למדינת ישראל, תוך שהוא זוקף אותם לזכותו של המפכ"ל השני, יוסף נחמיאס. הרפורמות שהנהיג נחמיאס תרמו לשיפור הארגון וליעילותו, וכן ליצירת יחסי אנוש חיוביים בין הקצונה הבכירה והמפקדים בשטח. ייחודו של המאמר נעוץ בכך שהוא מנסה ללמוד מנסיון העבר, כולל מטעויות שנעשו בעבר, ובד בבד מזכיר את זכויותיהם של ממלאי תפקידים, דוגמת יוסף נחמיאס, שתרמו לקידומה של תרבות אכיפת החוק בארץ.

מאמרו של ישראל קים (מס' 15) עוסק בסוג אחד של הבניה ביורוקרטית – הבניית פרופיל עבריינות בתחום של סכסוכי שכנים. תביעות משפטיות פליליות בתחום זה אינן משקפות בהכרח את המציאות האובייקטיבית, אלא תכונות שונות של קהילות ותגובותיה של המשטרה על תכונות אלה. המחבר מתייחס בעיקר לתכונה של גודל הקהילה, ומציין כי בקהילות גדולות יש למשטרה נטייה רבה יותר לסווג תלונות שכנים כתיקי אי-תביעה, כלומר, כתיקים שאין עימם העמדה לדין. מסתבר שכאשר הקהילה גדלה מעבר לרמה מסוימת, הניכור בה אינו גדל, אלא נוצרות בתוכה קבוצות משנה בעלות סולידריות פנימית גבוהה התורמת לפתרון סכסוכים תוך-קהילתי.

מנחם אמיר (מאמר מס' 16) מציג צד נוסף מעבר לאלה שהציג במאמרו הקודמים על הפשע המאורגן בארץ. כאן הוא עוסק בהתפתחות התפיסות לגבי קיומו של פשע מאורגן בארץ ולגבי אפיונו. היות שהוצעו הגדרות שונות לפשע המאורגן, ונוצר בלבול מושגי בין סוגי פשיעה שונים, כגון פשיעה מקצועית ופשיעה מאורגנת, המחבר מציע הגדרה שנפתחת כך: "פשע מאורגן הוא מערכת ארגונית נמשכת, ללא אידיאולוגיה חברתית או פוליטית, של עסקים פליליים ולגיטימיים". בהמשך המחבר מתייחס למספר המשתתפים, לתחום הטריטוריאלי, לתחומי העיסוק, ליחסי הכוח, למטרות, למקורות ההכנסה ועוד.

מעצם העובדה שהגדרה מורכבת מאוד וארוכה, אפשר להבין שיש כאן התייחסות למגוון רחב מאוד של התנהגויות. הגדרות מצומצמות יותר תלויות במאבקי כוח פוליטיים, ומגיעות לידי ביטוי בחקיקה ובעקבותיה בפיתוח מנגנוני חקירה ובקביעת מדיניות ענישה ספציפית. לדוגמה, לפני כשנתיים התקבלה חקיקה כזו בכנסת באמצעות "חוק מאבק בארגוני פשיעה, התשס"ג". בחוק זה – "ארגון פשיעה" הוא "חבר בני אדם, מואגד או בלתי מואגד, שפועל בתבנית מאורגנת, שיטתית ומתמשכת לעבירת עבירות שלפי דיני ישראל הן מסוג פשע". זוהי הגדרה מצומצמת בהרבה מהגדרתו של אמיר, וניסוחה מהווה דוגמה לתוצר של פשרה בין בעלי אינטרסים שונים.

מאמרה של מירה פרוינד (מס' 17), הדן בסוגיה של איסור ההימורים בארץ או התרתם, מתקשר לנושא של חקיקה כתוצר של מאבק כוחות אידיאולוגי, חברתי וכלכלי. לחקיקה יכולות להיות פונקציות שונות בתקופות שונות. למשל, בתקופה אחת עשויה להיות לה פונקציה הצהרתית בלבד, האוסרת הימורים בד בבד עם השלמה בפועל עם קיומם; ובתקופה אחרת ייתכן ניסיון לא מוצלח לאכוף חקיקה, ולאחריו ביטול של החקיקה האוסרת. בתודעה הציבורית בישראל ההימורים

מתקשרים למגוון רחב של תוויות שליליות, כגון אלכוהוליזם, זנות וסמים. להשתתפות הנרחבת בהימורים בישראל עשויה להיות משמעות סמלית – איתות למצוקה ויצירת "בעיה חברתית" במטרה להפנות את תשומת הלב של הפיקוח החברתי לבעיה, ולזכות בהקצאה חברתית גבוהה יותר ובשוויון הזדמנויות בחברה. חסר במאמר אזכור של הגישה היהודית המוקיעה את ההימורים (המשחק בקובייה פסול לעדות). בנספח למאמר מופיעה חוות דעת שכתבה המחברת לחברה מסחרית. החלטת העורכים לשבח חוות דעת זו בספר נראית לי מוטעית.

מאמרם של רחל גרליק-ויילר ויונתן רבינוביץ (מס' 18) נוגע בתחום שצובר תאוצה במחקר הפסיכולוגי-הקרימינולוגי הנוכחי – ניבוי התנהגויות עתידיות. למרות הידע המצטבר בידינו בתחומי מדעי ההתנהגות, עדיין קשה לנו מאוד לנבא ברמת הסתברות גבוהה התנהגויות עתידיות, ובמיוחד התנהגויות סוטות. המחברים בדקו את הדיוק בניבוי אלימות שנעשה על ידי מתמחים בפסיכיאטריה בבית חולים פסיכיאטרי. דיוק הניבוי שנמצא היה 61% במוצע, והנבדקים הצליחו יותר בניבוי אי-אלימות מאשר בניבוי אלימות. למרות יכולת הניבוי הנמוכה שלהם, היו הנחקרים בטוחים בנכונות הניבוי שלהם ב-88% מהמקרים. חסרה במאמר הגדרה של אלימות. לא ברור אם מדובר באלימות פיזית, באלימות מילולית או אולי בשתייהן. כמו כן אין בו התייחסות לרמות האלימות ולקשר שלהן ליכולת הניבוי.

מאמרו של אמיתי המנחם (מס' 19) עוסק במעשי רצח של בני נוער ובמניעיהם. המחבר מתאר כיצד תהליכים אישיים-התפתחותיים ודינמיקה בין-אישית וחברתית עלולים להוביל לאלימות רצחנית של בני נוער. תקופת ההתבגרות מתאפיינת בפעילות דחפית גבוהה ובאי-שקט רגשי, שעשויים להביא את המתבגר לידי פעילות אגוצנטרית, לא-שקולה ומסוכנת. המציאות הבטחונית, המדינית והחברתית בישראל, הפערים והקיטוב בין קבוצות ועדות, התפוצה הגבוהה של כלי נשק והחשיפה לתקשורת אלימה נותנים לגיטימציה להתנהגות אלימה. המחבר מתאר, בהתבסס על הפסיכואנליטיקאי קרל גולדברג, חמישה שלבים בהתפתחות אישיות של רשע, שבסופם נמצא בוגר אלים ורוצח בכוח. לכך עשויים להצטרף גורמים חברתיים ותרבותיים שליליים, השוחקים את ערכי האמפתיה, האיפוק והסולידריות. המחבר מביא דוגמות לטענותיו ממעשי רצח שבוצעו על ידי בני נוער בארץ. הערכותיו ומסקנותיו של המחבר אינן מותירות מקום לאופטימיות. העתיד נראה גרוע אף יותר.

להבדיל משאר המאמרים בספר, שני המאמרים האחרונים נושאים עימם בשורה כלשהי של יציאה מעולם הפשע. הם עוסקים בשתיים מבין תוכניות השיקום שנמצאו יעילות בהפחתת מועדותם של עבריינים בארץ בעשרים השנים האחרונות.³

מאמרה של שרה זלצברג (מס' 20) עוסק בתהליך החזרה בתשובה בקרב עבריינים. המחברת מתארת ארבעה שלבים בתהליך: השלב הסביל, שלב התהפוכות, השלב

3. שתי התוכניות הנוספות הן תוכנית ההוסטלים של הרשות לשיקום האסיר – ראו אמיר, מ' ודרובני, ש' (1993). **ההוסטלים של הרשות לשיקום האסיר כאמצעי לשיקום משוחררים**. ירושלים: הרשות לשיקום האסיר; וכן שיקום אסירים משוחררים בקיבוצים – ראו תימור א' ושהם א' (2003). **סורגים, ציונות וכובע טמבל: שיקום אסירים משוחררים בקיבוצים**. ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים, הפקולטה למשפטים.

הפעיל ושלב הקשיים והלבטים לאחר הכניסה למסגרת הדתית. במאמר יש חזרות רבות, וחסר בו הסבר לשינוי התודעתי והקוגניטיבי בעולמם של החוזרים בתשובה.

מאמרה של בלהה שגיב (מס' 21) עוסק בתוכנית המגורים המשותפת "שלושה בדירה אחת", שבמסגרתה כל אחד מהאסירים המשוחררים שהשתתפו בתוכנית גר עם שני סטודנטים במשך כשנה. בהקשר השיקומי המחקר מביא מידע מקוטע בלבד. פרט למידע כללי שלפיו פחות משליש סולקו מהתוכנית בשל חזרה לסמים ולפעילות פלילית, אין בו התייחסות מפורטת להתנהגותם במהלך התוכנית, ובעיקר לאחר סיום התוכנית. כפי שהמחברת מציינת בהערת שוליים, המחקר פורסם כבר בשנת 1998. חבל שהזדמנות זו של פרסומו החוזר לא נוצלה לבדיקת נתוני המועדות של המשתתפים בתוכנית לאחר שעברו 8 שנים מאז נאספו הנתונים המקוריים למחקר זה. כמו כן היה מקום לעדכן את הנתונים לגבי תפקודם התעסוקתי כיום (ולא כפי שמופיע במאמר, בע' 529, "פרט למשתקם אחד... הרי ששאר המשתתפים עובדים כיום בהיקף של משרה מלאה..."; מה שהיה נכון לפני 8 שנים אינו נכון קרוב לוודאי כיום).

מגוון המאמרים בספר עשוי להוביל את הקוראים לכמה מסקנות כלליות. הבולטת ביניהן, לדעתי, היא שתפקודן של המסגרות הפורמליות – שאמורות לעסוק במניעת עבריינות לסוגיה (מניעה ראשונית, שניונית ושלישונית), מחד גיסא, ובסיוע לקורבנות ובטיפול בהם, מאידך גיסא – לקוי עדיין מבחינות רבות: המשטרה, לדוגמה, אינה מצליחה, לדעת מחברים אחדים, לפתח שיטור קהילתי שיענה על צורכי הקהילות; משרד הרווחה, להערכת שני כותבים, מטפל בצורה לא אובייקטיבית ולא מקצועית דייה בנושאים כגון גמילה מהתמכרות לסמים ומסירת ילדים לאימוץ; משרד האוצר כופה הפרטת בתי סוהר מתוך אינטרס כלכלי מפוקפק, תוך התעלמות מהנזקים החברתיים והמוסריים שהפרטה כזו תיצור; ואחרון ולא-חביב, מסגרות אכיפת החוק מפלות לרעה את האוכלוסייה הערבית במדינה. מסקנה שנייה היא שבתחום הטיפול הממסדי בנשים שנפלו קורבן לאלימות או להטרדה מינית חל דווקא שיפור מסוים. ומסקנה שלישית היא שיש לנו, בשעה טובה, מספר נכבד של חוקרים ואנשי תיאוריה במגוון של תחומים בשדה הקרימינולוגיה.